

Po medicinos vėliava: išpažintis ir kiti žmogaus atverties modeliai

STANISLOVAS MOSTAUSKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

stanislovas.mostauskis@lkti.lt

Žmogaus vidujybės atvertį ir šiuolaikines psichoterapines procedūras saistantis modelis turi gilią istorinę šaknį, siejamas su konkrečia konfesinių ritualų grupe, vadinamosiomis nuodėmių išpažinties praktikomis. Būtent šio bažnytinio instituto suformuotas individualios atverties modelis sekuliarėjančiame Vakarų pasaulyje buvo nusavintas ir pertvarkytas į naujas, medicinos kuruojamas procedūras, siekiant kontroliuoti negatyvų vidujybės turinių poveikį individui.

Esminiai žodžiai: žmogiškos vidujybės atvertis, išpažintis, dailės terapijos ir psichoanalizės prielaidos, įgamtintas žmogus, meninė saviraiška, vaikystė ir trauma.

Pirmoje straipsnio dalyje psichoanalizės ir kiek vėlesnės dailės terapijos prielaidos aptartos pasitelkus *divido* modelį, tai yra žmogaus prigimties dalis supriešinusią antropologinę struktūrą. Remtasi prielaida, kad XIX a. įsigaliojusi antropologinė samprata koreliavo su bendresnio pobūdžio slinktimis ontologiniame Vakarų pasaulėvaizdyje, Dievo kurtą pasaulį pertvarkiusiomis į sekuliary gamtos pasaulį ir atitinkamai pakeitusiomis naujojo pasaulėvaizdžio prielaidas. Įgamtintam žmogui buvo priskirta biologizuota evoliucinė atmintis, pavertusi jį gamtinės raidos produktu, visas gyvosios gamtos rūšis apriėpiančia ir vainikuojančia raidos viršūne. Taip pat glaustai užmėta kūrybos kaip saviraiškos samprata, naujo žmogaus meninę savivoką įtraukusi į nesibaigiantį (ne) tapatumo sau nuotykį.

Antroje straipsnio dalyje užmėtos psichoanalizės ir dailės terapijos ištakos

atskleidžiant priklausomybę nuo minėtų išpažinties praktikų, jose išryškėjusių vidujybės atverties struktūrų. Pateikta glausta šių žmogiškos atverties modelių lyginamoji analizė, ryškinant panašumus ir skirtis, priklausomybę nuo antropologinių sampratų raidos¹. XX a. pradžioje meninės saviraiškos, psichinės patologijos ir medicinos santykiai aktyviai plėtoti psichoanalitinio diskurso, vėlesniuose dailės terapijos kontekstuose. Pastarųjų tyrimai, pasitelkę tarpdalykines skirtingų mokslų laukų prieigas, žymėjo prigimtinį minėtų kontekstų hibridiškumą. Ir nors šiandieną tai medicinos (gamtos mokslų) kuruojama

1 Čia pateikti tyrimo apmatai, tęsiantys ir gilinantys psichoanalitinio diskurso bei dailės terapijos prielaidų problematiką, glaustu pavidalu anonsuotą straipsnyje: Mostauskis, Stanislovas. Apie pamatines dailės terapijos prielaidas. *Terapija, menas, sveikata*, sud. S. Mostauskis, A. Brazauskaitė. Kaunas: Vilniaus dailės akademija, Kauno fakultetas, 2017, p. 73–89.

sritis, psichoanalizės ir dailės terapijos iš-takos neabejotinai atspindėjo medicininės sąmonės bendradarbiavimą su kitomis žmogiško aktyvumo sritimis, ir konfesinėmis, ir meninėmis.

Esminė sąlyga, be kurios realizacijos psichoanalizė ir vėlesnė dailės terapija negalėjo atsirasti, buvo susijusi su paradigma antropologinių sampratų kaita XIX a. Vakaruose. Kalbama apie slinktį nuo individo prie *divido*², nuo proto žmogaus, subordinuojančio racionaliai galiai visas prigimtines teritorijas prie sudalinto, net gi supriešinto žmogaus, jungiančio savo prigimtyje ir racionalų sąmoningą mąstymą, ir jam oponuojančias „iracionalios galias“³, vėliau pavadintas pasąmone⁴. Šiandieną tai gali kelti nuostabą, bet dar prieš kelis šimtmečius Vakarų žmogus tikėjo, kad pakanka žinoti, kokiais principais ir taisyklėmis vadovautis, kaip elgtis konkrečiose situacijose, ir jokia beprotybė jam iš principo grėsti negali. Tokia nuostata

buvo grįsta Racionalizmo epochos ir vėlesnio Švietimo sąjūdžio patetika: žmogus turi tobulą apsaugą nuo beprotybės, Dievo duotą protą, tik kartais jam trūksta žinių, kaip tuo protu naudotis. Kad galima būtų kalbėti apie naujos epochos brėžimą, toks žmogus, racionalios psichologijos objektas turėjo virsti romantizmo herojumi, nebeturinčiu jokios apsaugos nuo beprotybės. Pastaroji iracionalių biologizuotų pradų pavidalu apsigyveno žmogaus prigimtyje ir buvo paversta naujai išrastos psichinės ligos šaltiniu⁵, nepašalinama grėsmė psichinei sveikatai. Būtent tada fiksuota slinktis nuo individo prie divido, nuo vientiso prie supriešinto žmogaus, nuo hierarchiškai homogenizuoto modelio prie sudalintos, skirtingų galios centrų valdomos antropologinės struktūros. Pirmu atveju apibūdinamas žmogaus tipas, visus prigimties turinius palenkęs racionaliai sąmoningai galiai, antru atveju – žmogus, kuriame racionalios galios ne tik priešpriešintos iracionalioms, bet tam tikru mastu joms subordinuotos. Būtent toks antropologinės sampratos ir jos sąlygotas prigimtinių galių pokytis grindė tuomet skandalingą froidiškosios teorijos prielaidą: žmogaus protas ne savipakanamas; jis palenkta kitoms prigimtinėms galioms; be specialių instrumentų / procedūrų neturi galimybės tą priklausomybę reflektuoti, juolab kontroliuoti. Štai kodėl vėlesnis dailės terapeutas galėjo kalbėti apie paciento sąmoningumą pančiojančius gynybinius psichikos mechanizmus, apie juos palaikančią racionalizacijos/teisini-

2 Minimiams terminams suteikta savita reikšmė, atliepanti tyrimo poreikius. Individas sutapatintas su racionalizmo epochos žmogumi, tikinčiu, kad jo protas geba kontroliuoti visas prigimtines teritorijas, tuo tarpu dividas – tai romantizmo ir modernizmo epochos žmogus, struktūriniu lygiu atspindintis sąmonės ir pasąmonės galių priešpriešą, neretai paslėptą po skirtingais apibrėžimais. Kitaip tariant, tai vientiso ir sudalinto žmogaus modelius žymintys terminai. Etimologiniu požiūriu dividas yra vedinys iš lotyniško *padalintas, dividiuus*, priešprieša tradiciškai suprantamam individui, *individuus*.

3 Kabutės autoriaus, jei nenurodyta kitaip.

4 Daugiau apie tai: Mostauskis, Stanislovas. Akis į akį su gamtos demonais – psichoanalitinės pasaulėžiūros prielaidos in *Psichoanalizės fenomeno interpretacijos*. Vilnius: Meno rinkos agentūra, 2016, p. 91–104.

5 Potencialiu šaltiniu, dera pridurti. Savaiame pasąmone jokių būdu netapatintina su liga, tačiau sąmonės ir pasąmonės balanso pažeidimas yra nepašalinama psichinės ligos sąlyga.

mo pastangą – žmogaus protas prarado pranašiausio galios centro statusą, nes, pats to nepastebėdamas, neretai elgėsi it už virvučių tampoma lėlė, kurią valdė nerėgimas lėlininkas. Psichoanalitiko, vėliau ir dailės terapeuto funkcija – minimizuoti destruktivių tokio lėlininko įtaką, siekti jos kontrolės keliant paciento sąmoningumą. Akivaizdu, ši funkcija taikytina tik tam tikram istoriškai apibrėžtam antropologiniam tipui; kol jo nebuvo, suprantama, nebuvo ir jį atliepiančių terapinių pastangų.

Svarbu pridurti, tokie antropologinės sampratos pokyčiai koreliavo su bendresnio pobūdžio slinktimis XIX a. ontologiniame Vakarų pasaulėvaizdyje: Dievo kurtas pasaulis buvo pertvarkytas į gamtinės saviraidos pasaulį. Pozityviai aptinkama šiapusybė, visose tradicinėse civilizacijose subordinuota kitapusybei, atmetė šią priklausomybę ir užsivėrė savo ribose. Kitaip tariant, Vakarų pasaulis sekuliarizavosi ir atitinkamai pertvarkė savo pasaulėvaizdžio prielaidas. Žmogus, kilęs iš kuriančio Dievo gesto, virto gyvūnijos pasaulio dalimi, biologizuotos gamtinės savikūros produktu. Būtent tada savyje jis aptiko ne šiaip racionaliai nekontroliuojamų impulsų šaltinį, bet grėsmingą gamtos galią, žvėrį, primetantį sąmoningam žmogui savo instinktus ir poreikius. Arba visad šešėlyje tūnantį pasąmonės lėlininką, gebantį tampyti už virvučių tariai nepriklausomas racionalias galias. Psichoterapija bendrai ir dailės terapija konkrečiai yra būtent tokį „įgamtintą“ žmogų aptarnaujanti pastanga – kol nebuvo pasąmone apdovanojimo žmogaus, negalėjo pasirodyti ir jam tirti / kontroliuoti skirta instrumentika.

XIX a. Vakarų žmogų apdovanojo ne tik gamtinė, bet ir istorinė atmintimi, kitaip ta-

riant, pavertė gamtinės evoliucijos produktu, visas gyvosios gamtos rūšis aprėpiančia ir vainikuojančia raidos viršūne. Dievo kurtas pasaulis žmogų ir gamtą priešpriešino – dieviškai kibirkščiai atstovaujančios sielos / proto nešėjas negalėjo būti lygus besieliams, protu neapdovanotiems tvariniams. Slinktis į sekuliarų gamtos pasaulį šią priešpriešą pašalino, versdama žmogų naujai suvokta gyvosios gamtos dalimi, pripildžiusia žmogišką prigimtį anksčiau tik gamtai priskirtais turiniais⁶, pertvarkytais į instinktyvios, biologizuotos atminties pavidalus. Tai pamatinis antropologinių struktūrų pokytis, išskėlęs naują, supriešintos prigimties žmogų, valdomą konkuruojančių galios centrų. Pastaruosiuose išvelgti ne tik individualūs, bet ir paveldėti kolektyviniai turiniai, galintys konkrečiam žmogui primesti ir neretai primetantys savo valią. Būtent sugamtintos ir suistorintos prigimties kontekste išryškėjusi psichinė liga yra prilyginta tokios valios apraiškomis teikiant alienacijos, nesavalaikės raidos, regreso, paveldėtos ligos ir panašius vardus. Minėtinas ir rūšies bei atskiro žmogaus raidos tapatinimas, prielaidaujantis individo raidą atkartojant rūšies raidą ir taip pririšantis individą prie rūšies ištakų, kolektyvinės pirmųjų raidos etapų „vaikystės“. Būtent XIX a., teikdamas individui istoriją, kartu įtvirtino nebepašalinamą priklausomybę: bet kuris žmogus, visi jį sudarantys turiniai, pavyzdžiui, jam kylančios psichinės problemos priežastiniu ryšiu buvo susietos su ankstesniais jo

6 Straipsnio autoriaus nuomone, būtent šis paradigmatis antropologinės sampratos pokytis atvėrė kelius vakarietiškos minties evoliucijai, atvedusiai į šiandieninį Antropoceno diskursą.

raidos etapais. Metaforiškai kalbant, tada Vakarų žmogus tapo savo vaikystės įkaitu, vadinasi, aptiko savo dabartyje aktyviai veikiančią praeitį tiek rūšies, tiek atskiro individo lygiu. Praeitį, nuo kurios dabartis negalėjo turėti jokių saugos garantijų. Būti apdovanotu istorija, vadinasi, būti priklausomam nuo praeities. Terapiniu požiūriu tai buvo itin reikšminga samprata, atvėrusi kelius naujai įvertinant žmogų kamavusias psichines problemas. Anot šios sampratos, stebimą žmogų, jo nuopolius ir laimėjimus, stiprias ir silpnas puses, bet kokio sutrikimo simptomatiką reikšminga dalimi lėmė jo vaikystė sėkmingos ar nesėkmingos raidos pavidalu⁷. Suaugusį žmogų nulemia jo vaikystė – šis banalybe tapęs psichologijos stereotipas buvo išrastas aptariamam laikotarpiu. Nesvarbu, suaugusio paciento psichinis regresas sietas su infantilumo augimu pabrėžiant individualią raidą, ar vadintas nuopoliu į pirmąsias žmogaus būklę turint omenyje rūšies raidą – abiem atvejais kalbėta apie grįžimą į vaikystę, apie vaikystės gebėjimą aktualintis dabartyje destruktivios simptomatikos pavidalais.

Naujo, sugamtinto, suistorinto žmogaus praeitis negalėjo likti praeityje, ypač komplikotos raidos atvejais. Toks žmogus savyje nešiojo atmintį, apie kurią galėjo nė neįtarti, bet kurios poveikį neišvengiamai išgyveno tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai. Tada išrasta psichinė liga regresyvos raidos pavidalu puikiai šią priklausomybę iliustravo: tai ankstesnio raidos etapo, į kurį regresuojama, proveržis užvaldant dabartį. Proveržis, kuris įmanomas tik tuo atveju,

jei jį vykdančios galios niekada nebuvo įveiktos ir „paliktos praeityje“⁸. Žvėris, Laukinis / pirmąsias žmogus, Vaikas, kitos praeitį personifikuojančios figūros tebetykojo žmogaus prigimties gelmėse, laukdamos palankios progos pasirodyti ir perimti aktualių sąmonės struktūrų kontrolę. Akivaizdu, tai naujas antropologinių struktūrų modelis, kuriame skirtingos laiko linijos supintos į neprognozuojamos priklausomybės mazgą, aktyviai veikusį ir tebeveikiantį paskutiniame raidos etape, tai yra, aktualioje žmogaus dabartyje. Modelis, tiesiogiai paruošęs psichoanalitinę žmogaus sampratą ir jos šiuolaikinę atšaką, dailės terapiją.

Maždaug tuo pat metu vyko su aptartais pokyčiais koreliuojantys procesai, sparčiai plėtoję vizualiųjų menų aprėptį įtraukiant iki tol oficialios kultūros ignoruotas kūrybinio aktyvumo sritis: vaikų, neprofesionalių, psichinių ligonių ar vadinamųjų pirmąsias tautų meną. Už šio plėtros judesio slypėjo istorinės raidos ideologijai atstovaujanti prielaida: minėtas aktyvumo formas į trapią visumą lipdė simbolinei žmogaus (civilizacijos) vaikystei priskirta kūrybinė pastanga, aiškinanti meno (ir už jo slypinčio vakariečio) dabartį remiantis jo ankstyvaisiais etapais. Svarbu pažymėti: istorizmo sąmonės plėtra į meninės kū-

7 Būtent ši samprata nulemia freidišką Edipo ar jungišką Elektros kompleksų logiką.

8 Beje, aptariamose epochos grožinėje literatūroje toks regresas neretai įgydavo etinio nuopolio / išsigimimo pavidalą, tik netiesiogiai nurodantį ankstesnius žmogaus raidos etapus. Žr.: *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1886), lietuviškas leidimas: Stevenson, Robert Louis. *Nepaprasta daktaro Džekilo ir misterio Haido istorija*, Vilnius: Homo liber, 2002; arba *The Picture of Dorian Gray* (1890), paskutinis lietuviškas leidimas: Wilde, Oscar. *Doriano Grėjaus portretas*. Vilnius: Jotema, 2021.

rybos lauką, tam tikra to lauko pertvarka struktūruojant įsivaizduojamą meno raidos istoriją, privertė į meno turinius neučią įterpti lyginamąją perspektyvą su dabartimi. Puikus pavyzdys – visuotinė meno kaip estetinių stilistinių formų istorija, meninę praeitį kontruojanti tokiu būdu, kad aktualus „metaestetinis“ skonis įgytų ilgą, bet vieningą ją paruošusių etapų formą. Suprantama, tai dabarties prievarta praeities atžvilgiu, tačiau ji liudija tą pačią skirtingų laiko linijų priklausomybę, tik atvirkštiniu būdu. Iš nūdienos pozicijų lengva išjuokti italų psichiatro Cesare Lombroso siūlytas psichinių ligonių piešinių interpretacijas. Kas šiandien patiktų, kad regresuojanti psichinė liga gali atgaivinti, tarkime, senosios Egipto karalystės atmintį ir priverstų pacientą piešti⁹ konkrečius hieroglifus atkartojančias formas?¹⁰ Kita vertus, – ir tai kur kas svarbiau, – dera pripažinti šio mokslininko nuopelnus kuriant naują analitinį modelį, siejantį meninę saviraišką ir psichinės ligos simptomatiką. Lombroso pasiūlytas modelis neabejotinai priskirtinas dailės terapijos priešistorėi: jame jau yra kone visi esminiai struktūriniai elementai: sergantį autorių atspindinti meninė forma, psichinės ligos simptomai konkrečios

ikonografijos pavidalu, istorinė atmintis, aktualinamais pavidalais besiveržianti į dabartį ir, žinoma, terapeutas, tuos pavidalus interpretuojantis.

Tokiame kontekste suprantamas ne tik tuometės psichologijos, psichopatologijos, psichiatrijos mokslų sužydėjimas, atliepantis žmogiškos prigimties plėtrą įgamintais, praeitį dabartyje aktualinančiais pavidalais. Etnografijos, etnologijos, ankstyvosios antropologijos tyrimai, nukreipti į „greta regimus“, tačiau civilizaciniu požiūriu ankstesnius žmonijos raidos etapus, iliustruoja tą pačią tendenciją: praeitį sieti ne su kažkada įvykusių, izoliuotų procesų visuma, bet su nūdienos žmogaus dabartį aiškinančiomis priežastimis¹¹. Trumpai tariant, istorija kaip praeities studijos buvo išrasta ne praeičiai, bet pirmiausia dabarčiai sleisti ir interpretuoti, siekiant, viena vertus, aktualios individo būklės ekrane išvelgti žvėrį, „laukinį“ ar bet kurią kitą ankstesnio raidos etapo figūrą, kita vertus, tą figūrą pasitelkti aiškinant aktualios žmogaus būklės anomalijas, pavadintas psichine liga. Kaip tokiame kontekste apibrėžti pastarąją nužymint dedamąsias, į kurias bus nukreiptas psichoanalizės ir dailės terapijos dėmesys? Naujais išrasta psichinė liga yra antropologinių struktūrų dabartis, a) kenčianti nuo nepageidautino praeities poveikio nesąmoningos biologinės atminties pavidalu; ir b) besireiškianti tą praeitį / jos poveikį atkuriančiose meninio aktyvumo formose. Trumpas

9 Lombroso, Cesare. *The Man of Genius*, London: Walter Scott, 24, Warwick Lane, 1891, p. 187, 199–200.

10 Šiuo klausimu tarsi sakoma, kad šiandienos akademiniame diskurse tokia interpretacija neįmanoma, tačiau tai nėra tikslu: jungiškiosios pakraipos psichoanalizė ar bent jos prielaidomis persmelkta kultūrologija sutinka, kad iš kolektyvinės sąmonės klotų į meninę formą gali iškilti vaizdiniai, apie kuriuos tos formos autorius nieko nežino ir nėra jų matęs. Tai lemia bendros atminties prielaida, siejanti rūšies ir jai priklausančio konkretaus individo raidą, nors C. G. Jungo pasekėjai minėtų vaizdinių iškilimą niekada nevadino regresu į ankstesnę raidos stadiją.

11 Nebūtina priminti, kad tokie tyrimai itin dažnai teisino kolonializmo praktikas ir „baltojo žmogaus“ pranašumą, tai yra, rodė ne tik skirtingų žmogaus raidos etapų priklausomybę, bet ir juos skiriančią atotrūkį.

atsakymas yra: biologizuota sąmonė ir meninė kūryba saviraiškos pavidalu. XIX a. nustatė, rodos, nebeišardomą autoriaus vidujybės ir jo kūrybinio aktyvumo sąsają, o meninę formą pavertė langu į tos vidujybės turinius. Medicinos metodikoms, sprendusioms psichinės ligos „neįžvelgiamumo“ problemą, tai buvo dovana, kuria netrukus imta gan plačiai naudotis. Psichoanalizė specializuotu dailės terapijos pavidalu gimė, kai buvo pripažinta diagnostinė, o vėliau ir „ventiliacinė“ vidujybės atverties svarba kūrybinės saviraiškos procesuose.

XIX a. bepročio žodžiuose nustojo girdėti ontologinės kitapusbės šnabždesius, simptomus be turinio, įakivaizdintus proto nebūties pėdsakais. Ankstesnė, racionalizmo ir Apšvietos epochos suformuota bepročio figūra neturėjo peržvelgiamo paviršiaus, jokių langų, tik protui neįžengiamą beprasmybės naktį, paslėptą vidujybėje. Naujoji tos figūros *alter ego*, psichinė liga virtusi beprotybė, pradėjo byloti slaptą tiesą apie žmogų, regimą išoriškai fiksuojamuose požymiuose. Tai psichinės ligos rastis perkėlus tradicinę beprotybę į naują akivaizdumo erdvę, apjungusią vidujybėje slepiamą žmogiško subjektyvumo tiesą ir jos virsmą į objektyvuotą, skaitymui atvertą paviršių.

Vidujybėje slepiama tiesa apie žmogų pasiekama tik ją suišorinusiais pavidalais – šį modernios antropologinės atverties modelį atliepė meno kaip saviraiškos pastanga, prabėganti visą kelią nuo neapčiuopiamo pradžios impulso kažkur žmogaus gelmėse iki jį stingdančios meninės formos atliekant svaiginantį šuolį į išorę. Dailės terapijos

įveikintas meno kūrinys šiame modelyje buvo ne papildomas, bet esminis elementas; šis terapinis modelis kartojo meninės formos gimimo procesą, o ne atvirkščiai. Todėl meno kūrinys buvo pirminė vidujybės išversties ir įakivaizdinimo technologija, į kurią nukrypo naująją antropologinę struktūrą atliepančios medicinos žvilgsnis, ieškantis būdų išspręsti psichinės ligos objektyvavimo užduotį, tai yra, paversti ją išoriškai fiksuojamais, išmatuojamais ir klasifikuojamais simptomais.

Antra vertus, buvo kitas, dar ankstesnis, vidujybės atverties modelis, siejamas su anonsuota konfesinės išpažinties praktika, turėjusia daug panašumų, taip pat ne mažiau skirtumų su „terapinio viešinimo“ pastangomis, kurias netrukus aptarsime plačiau. Nelengva sverti, bet tikėtinai krikščionybėje suinstitutinta išpažintis buvo reikšmingesnis pavyzdys nei meninė saviraiška formuojant terapinę vidujybės atverties modelį psichoanalizės ir dailės terapijos kontekstuose¹². Pastarieji žmogiškos vidujybės atvertį sutapatino su terapinį poveikį turinčiu traumuojančiu, išstumtu turinių viešinimu, tam tikru mastu sutapusi su minėtų turinių įsisąmoninimu ir jų kontrolės galimybe. Išpažinties aktui būdingi tikinčiųjų priežiūros ir kontrolės reikalavimai – prisiminti, suskaičiuoti ir pasidalinti slapčiausiais draudžiamais troškimais / veiksmais – virto terapinėmis procedūromis, viešinimo judesiu siekian-

12 Prisiminkime, kad ankstyvoji psichoanalitinė terapija buvo grįsta žodiniu kontaktu, ir tik vėliau įtraukė meninės saviraiškos formas į savo arsenalą. O jei kalbėsime apie atvertį privalomai Kito akivaizdoje, išpažinties struktūrinio modelio svarba taps dar akivaizdesnė.

čiomis vaduotis nuo destruktivaus tų troškimų poveikio. Neišpažinta nuodėmė buvo sielą slegiantis akmuo; išpažinimo aktas nuodėmklausio (Dievo ir bažnyčios atstovo) akivaizdoje, potencialus nuodėmės atleidimas galėjo šią naštą pašalinti. Verbalinę išpažinties atvertį vėlesnė dailės terapija papildė neverbaline /vaizdine komunikacija, bet tai esmės nekeitė: siekiant terapinio efekto svarbu buvo atverti tai, kas neviešintu pavidalu funkcionavo kaip psichinio sutrikimo ar ligos prielaida. Kitaip tariant, išpažintyje taikytos „atverties procedūros“ apibūdinimas ryškina modelį, vėliau palenktą terapiniams tikslams: negatyvių vidujybės turinių viešinimas, padedant kvalifikuotam terapeutui, potencialiai inicijavo gijimo procesus. Svarbu pastebėti esminį aptariamų modelių panašumą: jau pirminių prielaidų lygiu nuodėmių šalinimo / sveikatinimo galimybė buvo susieta su žmogiškų turinių atverties mechanika. Atsisakymas viešinti, užsivėrimas vidujybėje buvo prilygintas patologizuojančioms prielaidoms, tuo tarpu vidujybės atvertis ir viešinimas – tikėtinoms sveikatinimo galimybėms. Šios psichoterapinės aksiomos, savaime suprantamos šandieną, yra tradicinio išpažinties instituto tąsa ir virsmas atliepian naujų medicininių funkcijų poreikį. Dailės terapija, kaip ir bet kuri kita psichoterapijos forma, gali būti vadinama sekuliaria išpažintimi, su visomis suprantamomis išlygomis¹³.

Kita lyginamas dedamąsias siejanti prielaida teigiamą dailės terapijos poveikį tapatina su augančiu saviraiškos rezultatų

įsisąmoninimu. Tarp įsisąmoninimo ir probleminių impulsų / polinkių kontrolės galimybės dedamas kone lygybės ženklas. Ši prielaida, beje, iliustruoja pamatinį psichanalizės principą: sąmoningą žmogų tam tikru mastu kontroliuoja neįsisąmoninti psichiniai procesai; tačiau įsisąmoninant juos bent iš dalies perimama jų kontrolės galimybė. Kitaip tariant, per dailės terapiją skatinamas įsisąmoninimo procesas yra prielaida neutralizuoti ar bent koreguoti šią priklausomybę, taip pat atverti neišnaudotus vidinius resursus.

Paprastai teigiama, kad ir per dailės terapiją vykstantis kūrybinis procesas, ir per ją sukurti produktai, atlieka tranzitinę funkciją, atveriančią terapeutui suišorintą paciento vidujybę. Tai, žinoma, teisinga, kai apibendrintai kalbama apie jų komunikaciją: sukurtas meninis produktas yra svarbi terapeuto ir paciento komunikavimo priemonė, saugi priemonė pacientui be žodžių kreiptis į terapeutą. Tačiau būtina pridurti, kad ši neverbali kalba, šis vizualus bendravimas skirtas ne tik – ar ne tiek – terapeutui, kiek paciento savižinai skatinti. Ir terapeuto pastangos, ir paciento saviraiška tēra aktyvi, daugiau ar mažiau veiksminga priemonė, kurios pastūmėtas pacientas privalo susidurti akis į akį su neatpažintomis savo problemomis, perkopti į aukštesnį sąmoningumo lygį, vadinasi, kurti prielaidas toms problemoms spręsti. Akivaizdu, dailės terapija, kaip bet kuri psichoterapijos kryptis, remiasi psichoanalitine nuostata, kad tam tikrų psichinių ar psichologinių problemų kamuojamas klientas ir terapeutas yra ne vienodame sąmoningumo lygyje. Bent teoriškai terapeutas yra sąmoningesnis, turintis specifines kompetencijas,

13 Plačiau apie krikščioniško išpažinties instituto transformacijas ir sąsajas su psichoanalize žiūrėkite: Foucault, Michel. *Seksualumo istorija*. Vilnius: Vaga, 1999, p. 43–61.

ir būtent todėl gali padėti pacientui stoti į augančio sąmoningumo kelią. Žinoma, tokiam kelyje visada susiduriama su „adekvataus vertimo“ problema, kylančia pacientui gal net labiau nei terapeutui. Nors dailės terapijos sesijų produktas yra autoriaus portretas, tačiau tai portretas, kurį atpažinti ir suprasti anaipol ne paprasta. Gal minėtas produktas ir yra paciento veidrodis, tačiau tai užburtas veidrodis, kuriam atkerėti paprastai nepakanka tik autoriaus pastangų. Tam reikalingas terapeutas, kuriam padedant paveikslas nuorodų brūzgynuose – it užburtame veidrodyje – klientas palaipsniui pradeda matyti jei ne visą save, tai bent atskirus probleminius polinkius, kuriuos anksčiau buvo linkęs ignoruoti ar neadekvačiai „teisinti“. Būtent santykis su terapeutu, moderniuoju nuodėmklausiu, padeda suprasti teiginį, kodėl naujame kontekste paciento racionalios galios *a priori* traktuojamos kaip nepakankamai sąmoningos. Jos stokojo esminio dalyko, sąmoningai aptinkamo atskaitos taško, kuris padėtų objektyviai įvertinti savo būklę ir ją grindžiančią priklausomybę nuo pasąmonės lėlininko. Todėl terapijos procese tapo būtinas Kitas, terapeutas, tampantis minėtu tašku ir „aktyviu veidrodžiu“. Jame pacientas ne šiaip aptiko save, jis aptiko save vis kitu, vis „adekvatesniu“ pavidalu, ir tokios aptiktys virto augančio sąmoningumo / terapijos prielaida. Kita vertus, prievolė atspindėti save Kito veidrodyje nėra psichoanalizės / dailės terapijos atradimas, tradicinė išpažintis savimi virsdavo tik įgalioto nuodėmklausio, minėto Kito akivaizdoje, apie ką kalbėsime netrukus.

Išpažinties modelio virsmas ir slinktybės į nekonfesinio aktyvumo laukus XIX a. at-

spindėjo reikšmingus pokyčius komunikacinių sampratų lauke. Tai ne tik verbalinės komunikacijos pakeičiamumas vizualine raiška, bet ir esminė pastarosios emancipacija, užtikrinanti kitaip nepasiekiamos individo vidujybės atvertį. Psichoanalitinė pastanga pratęsė konfesinės išpažinties įtvirtintą žodinės komunikacijos funkciją; vėlesnė dailės terapija, suprantama, pritarė komunikacijos prioritetams, tik vietoj verbalikos pasitelkė vizualinės saviraiškos procesą. Tam tikra prasme nesvarbu, kokia, verbalinė ar vizualinė, raiška pasirinkta, svarbi yra tik jos komunikacinė galia. Būtent todėl jau minėtas meninės saviraiškos bruožas, vidujybės atverties ir suišorinimo galia, tapo tuo masalu, kurį medicina prarijo siekdama meno lauke nusistovėjusios atverties praktikas pritaikyti savo reikmėms (greta nusavinto išpažinties modelio). Kiek supaprastinant, galima nužymėti aptariamų žmogaus atverties modelių etapus: tradicinė išpažintis, kūryba kaip saviraiška, psichoanalitinė terapija, dailės terapija.

Tradicionis konfesinės išpažinties aktas vyko racionalios ir sąmoningos apskaitos erdvėje. Remtasi prielaida, kad žmogus geba atpažinti ir suskaičiuoti savo nuodėmes. Po to Dievo akivaizdoje privalu jas įvardinti ir tikėtinos jo malonės dėka nusimesti jų našą. Tokios išpažinties akte svarbūs buvo du momentai: pati atverties, viešinimo pastanga ir vieta, kur ta atvertis buvo realizuojama, tai yra akistata su Kitu, turinčiu galią įteisinti atverties rezultatus. Psichoanalizėje ir dailės terapijoje išpažinties logika atspindėjo transformuotą pavidalą, tačiau minėti struktūriniai elementai

išliko aktualūs. Aiškiai atpažįstami nuodėmės nuodai, užkirstas kraujas nuleidžiamai išpažinties metu, virto permanentinio apsinuodijimo simptomais, kurių priežastis nebebuvo aiški. Pacientu virtęs nusidėjėlis buvo skatinamas kalbėti / atsiverti ne tam, kad aiškią apsinuodijimo priežastį pateiktų teismo svarstymui, bet tam, kad pirmiausia ją rastų, kad išdrįstų stoti jos akivaizdon. Išpažinties akte buvo svarbiausia viešinimo pastanga: išsakyti Kito akivaizdoje tai, kas pačiam išpažįstančiajam ir taip buvo žinoma. Dailės terapijos atvirtyje viešinimo aktas taip pat svarbus, tačiau jame buvo išsakoma tai, ką pats kalbantis / piešiantis neatpažino ar atpažino iškreiptu pavidalu. Pirmu atveju kalbantysis pasakojo, ką žinojo; antru atveju jis sakė / vizualizavo tai, ko nežinojo, bet idealiau atveju ruošėsi pažinti. Pirmu atveju kalbama apie kaltą ir pakaltinamą individą etinės juridinės perspektyvos erdvėje; išpažintis čia buvo savanoriškas atsidavimas aukščiausios galios teismui, o tikėtina malonė veikė kaip galutinė to teismo procedūra. Antru atveju medicininės perspektyvos baruose aptariamas nekaltas ar nepakaltinamas individas, kuris tuo pat metu paradoksaliai kaltas. Nekaltas, nes sutrikimas ar liga negalėjo tapti kaltės priežastimi; ir tuo pat metu neakivaizdžiai kaltas, nes ką, jei ne kaltę, jis turėtų išpažinti siekdamas palengvėjimo?

Akivaizdi slinktis a) nuo sąmoningos nuodėmių buchalterijos prie itin komplikotų bandymų tas nuodėmes aptinkti ir įsisąmoninti siekiant to pačio naštos atsikratymo; b) nuo aiškos atsakomybės ir savanoriško nusilenkimo bausmei prie bausmės be kaltės, prie atsakomybės už nusikaltimą, apie kurį dar tik siekiama

sužinoti. Pirmu atveju žmogus privalėjo sąmoningai apsispręsti nemeluoti ir nenu tylėti, antru atveju – atsiduoti komplikuotoms savižinos ir sąmoningumo auginimo procedūroms, kurių rezultatai iš anksto neprognozuojami. Konfesinės išpažinties atveju kalbama apie apsivalymą, perteklinės naštos šalinimą, kurią nusimesti siekė racionaliai veikiantis žmogus. Terapijos atveju – apie jos aptikimą, ir tik po to apie galimą naštos palengvinimą. Čia veikė ne racionalus, bet nepakankamai racionalus, nepakankamai sąmoningas, nepakankamai savo impulsus ir motyvus kontroliuojantis ar neadekvačiai juos vertinantis individas.

Nuodėmingo žmogaus savižinos aktas veikė racionalios kalkuliacijos erdvėje; tuo tarpu į terapinės atverties modelį privalomai įjungta nesąmoningumo sfera, verčianti abejoti bet kokiomis sąmoningo žmogaus racionalizacijomis. Tai slinktis nuo sąmoningai savo nuodėmės skaičiuojančio nusidėjėlio prie jų neatpažįstančio, nesąmoningai skaičiuoti vengiančio ir tuo pat metu nuo jų kenčiančio paciento. Pakito ir nuodėmės apibrėžimas: nuo ydingu pasirinkimu įgytos kaltės prie nepasirenkamos, nekaltumą garantuojančios ligos, deja, kaip ir anksčiau tebeslegiančios pacientą sunkia našta. Akivaizdu, „nuodėmės“ turinio pokytis atspindėjo pamatinį antropologinių struktūrų pokytį: *ratio* neteko žmogaus prigimties vienvaldystės teisių ir buvo priverstas dėl jų grumtis ilgame gaudynių bei slėpynių žaidime su iracionalių / nesąmoningų galių atstovais.

Išskirkime konfesinės ir terapinės išpažinties modelių panašumus, nepaisant akivaizdaus fakto, kad jie veikė skirtinguose kontekstuose ir atliko skirtingas funkcijas.

Abiem atvejais bendra yra atverties mechanikos ir terapinio poveikio sąsaja. Ši sąsaja buvo bene svarbiausias išpažinties elementas, išlaikęs istorijos testą ir pastebimas kone visose psichoterapijos kryptyse. Kita vertus, pats atverties ir viešinimo judesys buvo būtina, bet nepakankama sąlyga terapiniam efektui. Pastarąjį užtikrino tik atvertis Kitam, turinčiam realią ar tariamą galią tą efektą įtvirtinti. Kitas šiuo atveju buvo nuodėmklausio ar terapeuto atstovaujama institucija, ir tik ši institucija sprendė, ar ir kaip įmanomas atleidimo / terapinis efektas. Nuodėmė / slegianti problema destruktivias galias galėjo prarasti tik intymiai viešoje Kito akivaizdoje. Iš esmės, išpažintis visada buvo išpažintis Kitam, ir tik tokiu pavidalu ji tapo terapinio efekto prielaida psichoanalizėje bei dailės terapijoje.

Taip yra todėl, kad išpažįstantysis buvo atiduotas, ar veikiau, atsidavė Kito sprendimo valiai: išpažinties erdvėje veikė ne tik dvinarė priklausomybės struktūra, bet ir hierarchinis galios santykis. Išpažinties judesiu žmogus buvo įterptas į jį viršijančių ir tam tikru mastu apsprendžiančių institucinių galių kontekstą. Vadinasi, atvertį pasirinkęs žmogus – nesvarbu, nuodėmingas ar kenčiantis nuo psichologinių problemų – paversdavo save aukštesnių galių objektu, savanarišku įkaitu, paklūstančiu jų procedūriniam reikalavimui ir verdiktams. Tiek konfesinė, tiek terapinė išpažintis reikalavo savito individo tipo, vienaip ar kitaip suprantamos naštos slegiamo žmogaus, nusidėjėlio ar paciento. Žmogaus, motyvuoto paklusti jį viršijančioms galioms tikint tos naštos palengvėjimo, mainais už pastarąjį atveriančio potencialiai pavojingus vidujybės turinius. Akivaizdu, tai dar vienas

štrichas, jungiantis išpažinties praktikas konfesinėje ir terapinėje aplinkoje.

Bendra yra savižinos pastangos ir „terapinio“ efekto sąsaja; ne tik atvertis, bet ir jos metu skaičiuojami / įsisąmoninami turiniai buvo svarbūs siekiant teigiamų poslinkių. Ir konfesinėje, ir terapinėje išpažintyje buvo būtinos save reflektuojančios pastangos. Gal skirtinguose kontekstuose jos veikė nevienodai, tačiau svarbu, kad abiem atvejais savirefleksija sieta su teigiamais psichomeocinių poslinkių lūkesčiais, išaugusia negatyvių simptomų kontrolės galimybe. Galiausiai išpažinties aktas abiem atvejais buvo savotiška terapinės ir disciplinuojančios priemonės jungtis: tai ne tik naštos palengvinimo, bet ir kontrolės priemonė, siekianti išpažįstantįjį sugrąžinti ar paversti pilnaverčiu tam tikros bendruomenės nariu. Abiejų atverties modelių tikslas – tinkama kryptimi koreguoti „nusidėjėlio“ elgseną, suteikti jam tokią būklę, tokį funkcionalumą, kuris atlieptų kontroliuojančios instancijos lūkesčius.

Minėtini ir ryškesni aptariamų atverties modelių skirtumai. Suprantama, kalbėta apie lygintinus, bet jokių būdu ne tapačius dydžius. Pirmiausia ieškota ne šių modelių skirčių, bet panašumų, nes būtent panašumai atskleidė jų giminystės ryšius, paslėptus po skirtingų epochų apdarais. Kita vertus, būtent skirtingų epochų kontekstai nulėmė ryškiausius modelių skirtis. Šie kontekstai siūlė labai skirtingus pasaulėvaizdžius, kildinamus iš dieviškos kūrybos arba gamtamokslinės evoliucijos; atitinkamai žmogiškos vidujybės atvertį siejo su dieviškos malonės teismu arba medicinos siūlomu atpirkimu. Todėl išpažinties virsmą į terapinę procedūrą galėjo nulemti

tik reikšmingi pasaulėvaizdinių prielaidų pokyčiai, vadinamoji Dievo pasaulio pertvarka į gamtos savikūros pasaulį, iš esmės pakeitusi atpirkimo / terapinio poveikio kilmę. Šį virsmą apibūdino slinktis nuo anapusiųs malonės prie medicinos mokslo sankcionuotų atpirkimo priemonių, nuo atleidžiančios dieviškos valios prie mokslo grįstų profesinių kompetencijų, kai nuodėmklausio abitą pakeitė baltas chalatas.

Reikšmingai skyrėsi požiūris į patį atverties procesą. Vienu atveju tai buvo savotiškas teismas, paklūstantis numatytoms procedūroms, kurias vainikavo tikėtinas malonės suteikimo aktas. Kitu atveju – tam tikras tardymo / prisipažinimo žaidimas, lydimas negatyvių simptomų išveikos ir galimo jų priežasčių išsąmoninimo. Atitinkamai skyrėsi ir išpažinties pobūdžio vertinimas: tai a) konfesinėms reikmėms subordinuota netinkamos minties / veiksmo atvertis arba b) medicinai paklūstanti žodinė / vaizdinė saviraiška.

Konfesinės nuodėmės herojų apibūdino sąmoningo pasirinkimo valia; tai racionalios psichologijos subjektas, atsakingas už savo nuodėmes, nes pastarosios buvo jo netinkamo pasirinkimo pasekmė. Gi psichologinių ar psichikos problemų turintis nūdienos žmogus buvo išlaisvintas nuo kaltės, nes atsakomybė už jo „nuodėmes“ priskirta nesąmoningiems psichosomatiniams procesams, kurių modernus žmogus beveik nekontroliuoja. Be to, tuo pačiu judesiu iš naujojo paciento buvo atimta atsakomybė ir už sveikimą – jis tapo šiuolaikinio nuodėmklausio su baltu chalatu valios įkaitu, nes tik medicinos atstovas apdovanotas teise spręsti, kokia paciento būklė, sveiksta jis ar ne.

Ir psichoanalizė, ir vėlesnė dailės terapija tęsė ankstesnėse epochose pradėtą išpažinties praktiką objektyvuoti ir kontroliuoti žmogiškos vidujybės turinius, tačiau darė tai sprendžiant ne kaltės ir atleidimo, bet ligos objektyvacijos ir simptomų kontrolės problemą. Dailės terapija nuolat ieškojo būdų, kaip bet kuriuos meninės kūrybos / tyrimo instrumentus subordinuoti medicinos poreikius atliepiančiai objektyvacijai: meninė saviraiška buvo paversta vidujybės suišorinimo ekranu, o į jį nukreipti meninio tyrimo instrumentai – medicinai pritaikytomis priemonėmis, indikuojančiomis žmogaus vidujybėje paslėptą problem / ligą. Dailės terapija plėtojosi siaurindama sau palenkto meno aprėptį, redukuodama meninę žinią į jos autoriui atstovaujančius turinius, pirmiausia – į tą autorių kamuojančios ligos / sutrikimo simptomus, jų išveikimą, kitas tų simptomų kontrolės galimybes. Ir išpažinties praktikose, ir vėlesniame meninės kūrybos kontekste buvo išrasta individo vidujybės ir išorybės apykaita, tarp jų vykstantys komunikaciniai procesai buvo nusavinti medicinos reikmėms siekiant atpažinti ir kontroliuoti žmogiškos vidujybės procesus.

XIX a. Vakarai į meną nukreipė medicinos diktuojamą žvilgsnį, siekiant nustatyti jo autoriaus, atstovaujamos tautos ir net rasės būklės diagnozę. Šio žvilgsnio galią stiprino besiklostanti psichoanalitinė pasaulėžiūra, pasiūliusi naują antropologinių struktūrų sampratą, perpynusią medicininės perspektyvos ir meninės kūrybos pastangas. Būtent tokia kontekste ryškėjo

vidujybės ir išorybės žaidimais nusakoma paciento figūra bei ją atliepantis terapinės kontrolės instrumentas – iš psichoanalitinių šaknų besiformuojanti dailės terapija.

Naują antropologinę sampratą nuskė slinktis nuo individo prie divido, nuo vientiso prie supriešinto žmogaus, nuo hierarchiškai homogenizuoto modelio prie sudalintos, skirtingų galios centrų valdomos antropologinės struktūros. Pirmu atveju apibūdintas žmogaus tipas, visus prigimties turinius subordinavęs racionaliai sąmoningai galiai, antru atveju – žmogaus tipas, kurio racionalios galios ne tik priešpriešinamos iracionalioms, bet tam tikru mastu joms subordinuojamos. Taip išryškinta įgamtinto žmogaus figūra, buvo apdovanota ir biologizuota evoliucine atmintimi, ir aktualia sąmoningo žmogaus atmintimi. Tas atmintis atstovaujančios skirtingos raidos laiko linijos supintos į neprognozuojamos priklausomybės mazgą, aktyviai veikusių ir tebeveikiančių paskutiniame raidos etape, tai yra, aktualioje žmogaus dabartyje. Aptartas antropologinių sampratų lūžis XIX a. Vakaruose įsteigė psichinę ligą sergantį žmogų, balansuojantį tarp svaigaus atsidavimo iracionaliems impulsams ir juos kontroliuoti siekiančios racionalios valios.

Sąmoningos ir nesąmoningos galios centrus supriešinantis antropologinis modelis neišvengiamai pertvarkė kūrinio atverties mechaniką, pavertė kūrinį veidrodžiu, liudijančiu santykio su savimi asimetriją. Viena vertus, tarp kūrinio ir jo autoriaus stebima kone neįveikiama skirtis; autorius žino ne viską, ką jis rodo savo kūryboje. Kita vertus, ši skirtis ne tik nepašalina, bet tik įkivaizdina pamatinį autoriaus ir kūrinio ryšį – autoriaus kūrinį-

je yra daugiau, nei jis pasirengęs pripažinti. Toks kūrinys, viena vertus, yra autoriaus tęsinys, būdas atverti ir įkivaizdinti žmogišką vidujybę per išorybės formas. Kita vertus, tai atvėrimą ir slėpimąsi žaidžianti idiosinkrazija, nepaliaujamo tapatumo ir netapatumo nuotykis, įsisąmoninta ir tuo pat metu nesąmoninga akistata su savimi meninės saviraiškos pavidaluose.

Dailės terapijos paciento kurta forma, atspindinti jo portretą, prilyginta užkerėtam ar vaizdą kraipančiam veidrodžiui, kuriam atkerėti nepakanka autoriaus pastangų. Tam reikalingas terapeutas, kuriam padedant paveiksle it ekrane išryškėja probleminiai polinkiai bei motyvai, kuriuos pacientas buvo linkęs ignoruoti ar neadekvačiai vertinti.

Naujasis vidujybės viešinimo imperatyvas, vėliau tapęs esmine psichoanalizės ir dailės terapijos prielaida, reikšmingai susijęs su meninės pastangos savivokos pokyčiais. Žmogaus atvertis per meninę ir terapinę pastangą buvo tarsi du to paties proceso aspektai. Viena vertus, juos siejo koreliacinis ryšys, nes jie vyko tos pačios epochos kontekste ir rėmėsi bendromis prielaidomis. Kita vertus, įžiūrimas ir priežastinis ryšys, nes meninė pastanga virto saviraiška gerokai anksčiau, ir būtent meninės pastangos kontekste pradėta kalbėti apie autoriaus ir jo kūrinio tapatumą. Trečia vertus, prie jų bendrų prielaidų priskirtinas konfesinės išpažinties modelis, turintis gerokai gilesnes istorines šaknis ir tikėtinau padaręs didžiausią įtaką mediciniam (dailės terapijos) vidujybės atverties modeliui. Galima net spėti, kad išpažinties suformuotą atverties modelį dailės terapija perėmė ne tiesiogiai, bet tarpininkaujant

meninės saviraiškos pastangai. Būtent pastarosiose buvo pastebėtas aktualus terapinis potencialas, anksčiau sietas su išpažinties inspiruotomis patirtimis.

XIX a. romantizmo menas į psichinę ligą pertvarkytai beprotybei suteikė legalią kultūros tribūną ir inicijavo (o gal atgaivino?) Vakarų estetikos patologinimo nuotykį, tebesitęsiantį iki šiandien. Tuo tarpu pozityvistinės medicinos mokslai atsisakė save atpažinti naujosios beprotybės veidrodyje ir nauju lygiu pratęsė Racionalizmo epochos tendenciją versti beprotį tyrimų ir kontrolės objektu. Pirmu atveju psichinė liga turėjo tegul ir efemeriską teisę kalbėti savo balsu; antru atveju už ją kalbėjo ir tebekalba medicinos mokslo atstovas, išsakantis tiesą apie ligą ir tai tiesai palenką pacientą. Dailės terapijos atveju, jungusiu meno ir medicinos nuostatą, šis dvilypumas ypač akivaizdus. Viena vertus, terapija suteikė balsą probleminei paciento vidujybei, skatino ją kalbėti apie save ir savo balsu, bet tuo pat metu per metodinės interpretacijos judesį paciento iškalbą projektavo į medicininės kontrolės erdvę. Šiuo požiūriu terapinis atverties modelis artimesnis išpažinties, o ne meninės saviraiškos pastangai – ir konfesinėje išpažintyje, ir dailės terapijoje ryškus „nusi-dėjėlio“ kontrolės imperatyvas, sustiprintas akistatos su instituciniu Kitu. Meninėje

saviraiškoje, suprantama, toks imperatyvas taip pat aptinkamas, taip pat su juo sietinas institucinis spaudimas, tačiau nelygstamai mažesniu, labiau paslėptu pavidalu.

Išpažinties atverties modelio virsmą į terapines disciplinas atliepė slinktis a) nuo sąmoningos nuodėmių buhalterijos prie itin komplikuo-tų bandymų tas nuodėmes aptikti ir įsisąmoninti siekiant to pačio naštos atsikratymo; b) nuo aiškios atsakomybės ir savanoriško nusilenkimo bausmei prie bausmės be kaltės, prie atsakomybės už nusikaltimą, apie kurį dar tik siekiama sužinoti. Pirmu atveju žmogus privalėjo sąmoningai apsispręsti neme-luoti ir nenutylėti, antru atveju – atsiduoti komplikuotoms savižinos ir sąmoningumo auginimo procedūroms, kurių rezultatai iš anksto neprognozuojami. Nuodėmingo žmogaus savižinos aktas veikė racionalios kalkuliacijos erdvėje; tuo tarpu į terapinės atverties modelį privalomai įjungta ne-sąmoningumo sfera, verčianti abejoti bet kokiomis sąmoningo žmogaus racionalizacijomis. Akivaizdu, „nuodėmės“ turinio pokytis atspindėjo pamatinį antropologinių struktūrų pokytį: *ratio* neteko žmogaus prigimties vienvaldystės teisių ir buvo priverstas dėl jų grumtis ilgame gaudynių bei slėpynių žaidime su iracionalių/nesąmoningų galių atstovais.

Naudota literatūra:

Foucault, Michel. *Seksualumo istorija*. Vilnius: Vaga, 1999.

Lombroso, Cesare. *The Man of Genius*. London: Walter Scott, 24, Warwick Lane, 1891.

Mostauskis, Stanislovas. Akis į akį su gamtos demonais – psichoa-nalitinės pasaulėžiūros prielaidos. *Psichoanali-zės fenomeno interpre-tacijos*. Vilnius: Meno rinkos agentūra, 2016, p. 91–104.

Mostauskis, Stanislovas. Apie pamatinės dailės terapijos prielaidas. *Terapija, menas, sveikata*, sud. S. Mostauskis, A. Bra-zauskaitė. Kaunas: Vilniaus dailės akademija, Kauno fakultetas, 2017, p. 73–89.

Stevenson, Robert Louis. *Nepaprasta daktaro Džekilo ir misterio Haido istorija*. Vilnius: Homo liber, 2002.

Wilde, Oscar. *Doriano Grėjaus portretas*. Vilnius: Jotema, 2021.